

ks. Mieczysław Mikołajczak

ŚWIĄTYNIA JEROZOLIMSKA I JEJ ZWIĄZEK Z IZRAELEM W ŁK I DZ

W opracowaniu tym będziemy starali się wyjaśnić, w jaki sposób Łukasz w swoim Dwudziele przedstawia problematykę relacji Izraela i Kościoła. W takiej interpretacji jest niezbywalnym przedstawić, jakie stanowisko – w tej kwestii – zajmują niektórzy znani egzegeci¹. Spośród wielu opracowań na ten temat i licznych punktów widzenia skupimy się na dwóch najbardziej kontrastujących ze sobą, a będących opiniami J. C. O’Neilla i J. Jervella².

Dla pierwszego z nich autor *Dziejów* kreśli je wokół odrzucenia przez Izrael Dobrej Nowiny. W opozycji do tego odrzucenia stoi Kościół, który dojrzewając w wierze odkrywa w pełni swą tożsamość. Nawet jeśli początkowo Kościół ten związany jest silnie z kulturalnym światem żydowskim, to jednak staje się zupełnie nowym organizmem, instytucją oddzieloną od judaizmu. I jako taka wspólnota chrześcijańska przejmuje rolę, jaką zagubił naród żydowski: ona jest prawdziwym Izraelem, jest przedstawicielem wiary monoteistycznej. Według autora – przyjmując, że tekst Łukasza powstał na początku drugiego wieku – misja wśród Żydów nie ma już znaczenia teologicznego. Natomiast misja wśród pogan pozostaje nadal niezwykle ważna, pilna i konieczna³.

W ocenie Łukasza dokonanej przez J. Jervella podkreśla się natomiast nie tyle odrzucenie ewangelizacji przez Izrael, ile fakt, że

---

¹ Por. F. BOVON, *Luc le Théologien. Vingt-cinq ans de recherches (1950-1975)*, Neuchâtel-Paris 1978, 309-378, E. RASCO, *La Teologia de Lucas. Origen, Deserrollo, Orientaciones*, AnGr 201 (1976); R. EARL, *Luke – Writer; Theologian, Historien: Research and Orientation of the 1970’s*, BTB 13 (1983) 3-15.

² Nawiązujemy do już cytowanych tekstów: J. C. O’NEILL, *The Theology of Acts in Its Historical Setting*, London 1970; J. JERVELL, *Luke and the people of God. A new look at Luke – Acts*, Minneapolis 1972.

³ Por. O’NEILL, *Theology*, 75. 131. 136. 178.

misja ewangelizacyjna wśród Żydów wydała niezwykle obfite owoce¹. Kościół przyjmuje do swego grona tysiące wiernych, gorliwie wypełniających Prawo zanim jeszcze przedsięwzięta zostanie misja ewangelizacyjna wśród pogan. Także już po przyjęciu do wspólnoty nawróconych pogan, sukces odniesiony wśród Żydów trwa i rozwija się nadal. Po wejściu Pawła do Rzymu przesłanie ewangelii przeznaczone jest już dla Żydów na całym świecie. Ci, którzy wierzą, że obietnica znajduje swe spełnienie w Jezusie Mesjaszu, Żydów nie odseparowują od Izraela: a wręcz przeciwnie, uważają, że stanowią jego dobrą część. Zdaniem autora nie można określić Kościoła nowym Izraelem, ale Izraelem odnowionym. Z niego wyłączeni zostaną niewierni Żydzi, którzy tracą prawo przynależności do ludu Bożego, podczas gdy poganie, którzy przyjęli ewangelię, zaliczeni zostają do wiernego Izraela. Wynika stąd, że obietnice nie są przeniesione na pogan, ale dzielą je z Izraelem, który przyjął wiarę. Takie stanowisko pomaga autorowi stwierdzić, że kontynuacja historii zbawienia nie polega jedynie na spełnieniu oczekiwań przez Jezusa, ale przede wszystkim na nawróceniu się znacznej części narodu żydowskiego.

Pomimo przedstawionych tu dość skrajnych stanowisk nie można zapomnieć i o innych egzegetach, którzy starają się wyjaśnić tę problematykę.

W opinii H. Conzelmanna dotyczącej związku pomiędzy Kościołem i judaizmem, którą przedstawia w pracy *Die Mitte der Zeit*, kwestia ta zależy od koncepcji „periodyzacji” historii zbawienia. Według niego Kościół żydowsko-chrześcijański i Kościół nawróconych pogan stanowią dwie osobne wspólnoty i oba są konsekwencją Bożego planu zbawienia. W opisie obu tych Kościołów Łukasz ukazuje ich solidarność ze starożytnym narodem Przymierza².

Oprócz Conzelmanna także i inni autorzy podzielają refleksję O. Neilla i ukazują narastający opór ludu żydowskiego, który skazując Jezusa na śmierć przestaje być narodem wybranym i traci swą

---

¹ W książce Jervella zwracamy uwagę szczególnie na artykuł zatytułowany: *The Divided People of God. The Restoration of Israel and Salvation for the Gentile*, 41-74 opublikowany najpierw po niemiecku i tam zatytułowany: *Das gespaltene Israel und die Heidenvölker. Zur Motivierung der Heidenmission in der Apostelgeschichte*, ST 19 (1965) 68-96.

² H. CONZELMANN, *Die Mitte der Zeit. Studien zur Theologie des Lukas*, BHT 17, Tübingen 1977, 137-138.

pierwotną rolę w historii zbawienia. Wśród nich J. Gnilka mówi, że możliwość nawrócenia dana była Żydom w całej historii przedstawionej w Dziejach, jednak w ostatniej części wobec ich zdecydowanego oporu mówi się, że przestają być przeznaczeni do odbioru głoszonej ewangelii¹. E. Haenchen w długim artykule analizuje poszczególne etapy wzrostu kontrastu pomiędzy ludem starotestamentowym i chrześcijanami oraz podkreśla, że w Bożym planie zbawienia poganie wezwani zostali do zastąpienia starotestamentowego narodu Przy mierza². Ta sama perspektywa pojawi się w pracy S. G. Wilsona na temat zbawienia pogan według dzieła Łukasza, napisanym już po ukazaniu się pracy O. Neilla i Jervella. Tu jednak autor precyzuje, że opór Izraela stanowi jedynie motywację historyczną, która pozwala na przeprowadzenie misji wśród pogan, a nie jest jej głównym powodem³. Autor ten oświadcza, że apostolskie głoszenie ewangelii wśród pogan stanowi osobny element Planu Bożego, nawet jeśli faktycznie istnieje pewien „związek organiczny” pomiędzy odrzuceniem ewangelii przez Izrael oraz jej propagowaniem wśród pogan.

O ile A. George wskazuje, że w dziele Łukasza mowa jest o zakorzenieniu się pierwszych chrześcijan w świecie religijnym i kulturalnym Żydów, to jednak wobec relacji panującej pomiędzy judaizmem a chrześcijaństwem autor ten podkreśla, że wspólnota wiernych składająca się z Żydów i pogan ma charakter zupełnie nowy w stosunku do narodu ze ST. Naród ten z powodu odrzucenia wiary jest narodem świeckim, charakteryzującym się swymi obyczajami religijnymi i narodowymi⁴. Zarówno George, jak i inni wspomniani wcześniej autorzy zgodni są w stwierdzeniu, że to Kościół stanowi prawdziwy Izrael, i że stoi on w opozycji do judaizmu, który odrzucił własne powołanie.

We wspomnianej już książce *Die Sammlung Israels* G. Lohfink uznaje utworzenie Kościoła jako rezultat długiego procesu przycią-

---

¹ J. GNILKA, *Die Verstockung Israels. Isaias 6, 9-10 in der Theologie der Synoptiker*, München 1961, zwłaszcza na s. 139, 140, 143, 153.

² E. HAENCHEN, *Judentum und Christentum in der Apostelgeschichte*, ZNW 54 (1963) 155-187.

³ S. WILSON, *The Gentiles and the gentile Mission in Luce – Acts*, Cambridge 1973, 223. 227.

⁴ A. GEORGE, *Israël dans l'oeuvre de Luc*, RB 75 (1968) 510. 512. 520.

gania do siebie Izraela¹. Otwarcie na pogan sygnalizuje, iż w nowej ekonomii zbawienia wybory Boże realizują się według odmiennych kryteriów niż miało to miejsce w przypadku narodu starotestamentowego. O ile autor nadal określa wspólnotę chrześcijańską „prawdziwym Izraelem”, to jednak podkreśla on także, że w dziele Łukasza termin taki nigdzie się nie pojawia.

Wykorzystując to stwierdzenie, najbardziej znani autorzy podkreślają, że w pismach Łukasza nie może być mowy ani o „nowym Izraelu”, ani o „prawdziwym Izraelu” i wyciągają inne wnioski na temat losu niewiernego Izraela. L. Ettmayer w artykule, w którym krytykuje książkę Lohfinka², mówi, że Żydzi, którzy nie przyjmują ewangelii i nadal żyją zgodnie z ich narodową i teocentryczną religią nie są przez Łukasza całkowicie wykluczeni. P. G. Müller rozwijając te idee³ sądzi, że tekst Dz 3, 20 pozwala rozumieć, że także niewierni Żydzi zostaną zbawieni podczas ponownego nadejścia Chrystusa. Wskazuje on na szczególną zbieżność pomiędzy wiarą w JHWH a wiarą w Jezusa Zbawiciela.

Takie już krótkie zebranie opinii współczesnych egzegetów ukazuje zainteresowanie jakie dziś znajduje tematyka stosunków pomiędzy Izraelem a Kościołem. Pytania, jakie wyłaniają się z tych opinii, mogą być syntetycznie sformułowane w sposób następujący: czy w pismach Łukasza Kościół traktowany jest jako odseparowany od Izraela, jako prawdziwy lub nowy Izrael, jako odnowiony Izrael? Czy można mówić o ciągłości pomiędzy starym i nowym narodem Przymierza? Jaki związek i zależność pomiędzy misją ewangelizacyjną wśród Żydów i wśród pogan przedstawia Łukasz? Co mówi na temat przyszłości i przeznaczenia niewiernych Żydów?

Nie mamy zamiaru dawać ostatecznej odpowiedzi na tę jakże rozległą tematykę, ale chodzi nam o sformułowanie odpowiedzi biorącej pod uwagę nasze badania nad świętynią.

---

¹ G. LOHFINK, *Die Sammlung Israels. Eine Untersuchung zur lukanischen Ekklesiologie*, SANT 39, München 1975, 85-89.

² L. ETTMAYER, *Kirche als Sammlung Israels?*, ZKT 100 (1978) 127-139

³ P. G. MÜLLER, *Die judische Entscheidung gegen Jesus nach der Apostelgeschichte*, BETL 48 (1979) 523-531.

W pracy naszej analizowaliśmy różnorodne kwestie, które teraz postaramy się ująć w relacji z innymi tematami dzieła Łukasza. Podzielmy nasze rozważania na trzy punkty:

1. Motyw świątyni, która stanowi w *Dziejach* jedno z miejsc często uczęszczanych przez wspólnotę chrześcijańską, podkreśla, że środowiskiem, w którym narodził się pierwotny Kościół jest ortodoksyjny judaizm. Motyw ten nie jest jedynym ani głównym użytym przez Łukasza w celu ukazania żydowskich korzeni Kościoła. Łączy się on też z innymi, które Łukasz przedstawia w trakcie swej narracji. Oprócz wierności sanktuarium jerozolimskiemu, podkreśla on, że pierwsi chrześcijanie – Żydzi należący do narodu izraelskiego wierzą w Pismo, nadal praktykują obrzezanie (Dz 7, 8; 11, 2; 15, 1. 5), przestrzegają Prawa Mojżeszowego (Dz 7, 38; 15, 5; 21, 20), a szczególnie przestrzegają wszystkich przepisów dotyczących czystości pożywienia (Dz 10, 14; 11, 8). Są oni nadal pobożnymi Żydami (εὐλαβεις – Dz 2, 5; por. Dz 2, 41), którzy cieszą się szacunkiem społeczeństwa (Dz 2, 46; 5, 12). To właśnie wśród tych wiernych tradycjom członków narodu żydowskiego misja ewangelizacyjna odniosła największy sukces. Utrzymują oni głębokie związki z rodakami, którzy jeszcze nie przyjęli wiary i apostołowie do nich właśnie zwracają się, nazywając ich „braćmi” (Dz 2, 29; 3, 17; 7, 2; 22, 1; 23, 1. 5. 6), a czasami „ojcami” (Dz 7, 2; 22, 1), uznając ich szczególnie autorytet.

Zamiar Łukasza, by pokazać, że wspólnota chrześcijańska w jej początkach ma związek z Izraelem, widoczny jest także w sposobie przedstawienia postaci apostoła Pawła. Łukasz podkreśla jego związek z narodem hebrajskim, z jego obyczajami i jego nadziejami. Wychowany przez Gamaliela w Prawie ojców (Dz 22, 3), zaświadcza o swej wierności zarówno przed ludem (Dz 23, 3. 5), przed obliczem prokuratorów Feliksa i Festusa (Dz 24, 14; 25, 8), jak i przed Żydami w Rzymie (Dz 28, 17). Modlitwa Pawła w świątyni zaraz po nawróceniu (Dz 22, 17), decyzja o przyłączeniu Tymoteusza (Dz 16, 3), ślub jaki złożył o obcięciu włosów (Dz 18, 18), jego zatrzymanie się w Filippi na święcie Przaśników (Dz 20, 6) i decyzja o spędzeniu dnia Pięćdziesiątnicy w Jerozolimie (Dz 20, 16) są ewidentnymi przykładami jakie podaje Łukasz na poświadczenie wierności Pawła

duchowemu dziedzictwu ojców¹. Wynika stąd, że oskarżenie, przed którym apostoł bronił się w ostatnich rozdziałach *Dziejów*, polega na sprzeniewierzeniu się judaizmowi (21, 21. 28; 28, 17).

Takie podkreślanie, że pierwotna wspólnota chrześcijańska pozostawała w ścisłych związkach ze środowiskiem kulturalno-religijnym Żydów napotkamy u Łukasza nie tylko w *Dziejach*. W pewien sposób pojawia się ono też w ewangelii, w przedstawieniu postaci Jezusa jako wiernego Izraelity, potomka Dawida (Łk 1, 32-33) wywodzącego się z Nazaretu (Łk 2, 39; 4, 16. 34; 24, 19; Dz 10, 38). On też, tak jak to stanie się później obyczajem misjonarzy, rozpoczął swą misję od głoszenia w synagodze², mimo że ogłosił jej koniec, sam często ją nawiedzał. Jego działalność nie ma odcienia polemiki przeciwko Prawu, jak ma to miejsce w ewangelii Mateusza; słowa o pseudo-tradycji ojców (Mk 7, 1-23; Mt 15, 10-20) nie pojawiają się nigdzie w tekście Łukasza.

Działalność Jezusa, które ewangelista ten sytuuje geograficznie na terytorium Izraela pominąwszy podróże w region Tyru i Sydonu (Mk 7, 24. 31; Mt 15, 21), przejście przez posiadłości Dekapolu (Mk 7, 31), przejście do Cezarei Filipowej (Mk 8, 27; Mt 16, 13) całkowicie oddane jest jego ludowi, choć także w dziele Łukaszym są wzmianki o uniwersalności głoszenia o zbawieniu (Łk 2, 32; 3, 4-6; 4, 24-27; 13, 18-19. 28-29; 14, 16-24; 21, 24).

Biorąc pod uwagę wszystkie te elementy, widoczna staje się pewna koherencja w całym dziele Łukasza. W swej ewangelii mówi on o przykładowych Żydach, takich jak Zachariasz, Symeon, Anna, a więc o tych, którzy otwierają się na objawienie. Dalej podkreśla zakorzenienie Jezusa w kulturze i tradycji żydowskiej, wierność pierwszych chrześcijan jerozolimskich i apostoła Pawła tradycjom ojców. Motyw świątyni użyty w tych tematach przez Łukasza nie ma niewątpliwie podrzędnego znaczenia; sanktuarium faktycznie stanowi środowisko i miejsce, z którym związek utrzymują poszczególne postaci dzieła Łukasza, miejsce wyjątkowe, w obrębie którego działają lub nieprzypadkowo się znajdują.

Taki nacisk na ukazanie, że nowa ekonomia zbawienia zrodziła się w starotestamentowym środowisku żydowskim ma niewątpliwie

---

¹ Por. GEORGE, *Israël*, 509, 517.

² Łk 4, 14-30; por. Dz 9, 20; 13, 5. 14. 44; 14, 1; 17, 1. 10. 17; 18, 4. 10. 19; 19, 8.

znaczenie apologiczne: autor pragnie pokazać – jak to już wielokrotnie wspominaliśmy – że przyjęcie wiary chrześcijańskiej wcale nie oznacza zerwania i zdradzenia dziedzictwa żydowskiego jak i najważniejszych wartości, które wyznaczone zostały w czasach ST. W ten sposób Łukasz oświadcza, że Kościół żydowsko-chrześcijański Jerozolimy ma świadomość bycia kontynuatorem Izraela¹. Jeśli prawdą jest, że przestrzeganie przepisów religijnych właściwych judaizmowi, których przestrzegali nadal wierzący chrześcijanie jerozolimscy jest charakterystyczne dla tego właśnie Kościoła, to Łukasz równocześnie rozumie, że w ogóle Kościół powinien zachowywać żywy związek z biblijnym Izraelem. Taki Kościół reprezentuje pierwotna wspólnota chrześcijańska, będąc równocześnie jego idealnym obrazem².

Tenże związek z Izraelem nie charakteryzuje się jedynie zachowywaniem obyczajów żydowskich, które muszą zaniknąć; bazuje on przede wszystkim na fakcie, że Kościół jest wspólnotą skupioną wokół Chrystusa, który jest Mesjaszem Izraela (Łk 2, 26; Dz 2, 36; 18, 5. 28; 28, 31), wybawcą zesłanym przez Boga dla Izraela (Dz 13, 23), który jest wypełnieniem obietnic danych ojcom (Dz 13, 23. 32). Wypełnienie się wszystkich starotestamentowych oczekiwań w postaci Jezusa nie oznacza odejścia od obietnicy, ale właśnie jest jej realizacją. Stąd też wynika, że wspólnota chrześcijańska żyjąca cały czas z Chrystusem, żyje w rzeczywistości spełnienia, ale równocześnie zachowuje solidarność z Izraelem, który nadal ma dla niej niezwykle ważne znaczenie.

Można jeszcze dokładniej stwierdzić, że taka solidarność pomiędzy ludem starotestamentowym³ i chrześcijanami ma korzenie we wspólnej wierze w Boga, o której mowa jest w Piśmie i w oczekiwaniu na wypełnienie się eschatologicznego zbawienia.

---

¹ Por. K. LÖNING, *Lukas – Theologe der von Gott geführten Heilsgeschichte* (Lk, Apg), Würzburg 1969, 200-228; I. H. MARSHALL, *The Acts of the Apostles*, London 1980, 22.

² V. FUSCO, *Effusione dello Spirito e Raduno dell'Israele disperso. Gerusalemme nell'episodio di Pentecoste* (Atti 2, 1-13), Brescia 1982, 217.

³ Trzeba zauważyć, że Łukasz przedstawia Izrael nie tyle jako posiadającego Prawo, ale raczej jako naród wybrany (Dz 13, 17), dla którego spełni się obietnica Przymierza zawartego z Abrahamem (Łk 1, 73; Dz 3, 25; 7, 15. 17), obietnicy złożonej ojcom (13, 32; 26, 2) i Dawidowi (2, 30; 13, 23. 34; 15, 16).

Tekst Dziejów podkreśla, że pierwsza wspólnota chrześcijańska respektuje przepisy, o których mowa była w ST i to na jego podstawie może interpretować nową rzeczywistość, w której stała się główną bohaterką. Prococtwa wyznaczają przebieg jej historii i wyjaśniają podstawowe wydarzenie, które ona przeżywa¹.

W ostatnim rozdziale Dziejów Paweł także Żydom w Rzymie mówi, aby „dźwigali kajdany dla nadziei Izraela” (28, 20). Autor nie precyzuje, na czym polega ta nadzieja. Tekst ujawnia jednak ewidentnie związek literacki z fragmentem 23, 6, w którym Paweł oświadcza, że staje przed sądem za to, że spodziewa się zmartwychwstania umarłych. W syntagmie tej, rezygnując z serii następujących po sobie dopełniaczy, poprzez spójnik **καί** harmonizują ze sobą dwie idee, które powinno się rozumieć jako zależne jedna od drugiej². Wynika z nich, że nadzieja w zmartwychwstanie zmarłych jest powodem, dla którego zatrzymany został Paweł. Podziela on tę nadzieję z faryzeuszami (Dz 23, 6), z kapłanem Ananiaszem i z tymi, którzy mu towarzyszą (Dz 24, 15; por. Dz 21, 1) i – jak to już pokazaliśmy – przede wszystkim odnosi się on do zmartwychwstania Jezusa (por. Dz 4, 2; 25, 19; 26, 8. 23), które stanowi wypełnienie się wiary ojców (Dz 24, 14).

Jeśli weźmiemy pod uwagę te wszystkie ustalenia, będziemy mogli stwierdzić, że zarówno uznanie Chrystusa Mesjaszem Izraela, które przekracza nawet oczekiwania ST, świadomość wartości Pisma, jak i nadzieja o zmartwychwstaniu zmarłych łączą naród Przyjemierza nie tylko ze wspólnotą chrześcijańską pierwszej generacji, ale z Kościołem każdej następnej epoki. Poprzez te elementy ukazana jest kontynuacja planu Bożego³. Ta część Izraela, która nawróciła się, wyraźnie wskazuje na to, iż jest częścią tego planu.

2. O ile zbawczy projekt Boga ma swą kontynuację, to ma ją także obietnica i łaska⁴. Nawet jeśli dla chrześcijan z pierwotnej wspól-

---

¹ Por. Dz 2, 17. 21; 15, 16-18; 28, 25-27.

² Por. Dz 14, 17.

³ Użycie przez Łukasza języka wersji greckiej LXX, które oznacza, iż potrafił on pisać także w innym stylu (Łk 1, 1-4) wskazuje na to, że pragnie on opowiedzieć historię sakralną, która ma swą kontynuację.

⁴ Wyrażenie to użyte zostało po raz pierwszy przez B. CORSANI, *Gerusalemme nell'opera lucana*, Brescia 1982, 18.

noty naturalne jest kontynuowanie sposobu życia Żydów, to aż do fragmentu Dz 2, 46, Łukasz wskazuje, iż ich historyczna przynależność do Izraela staje się mniej ważna (por. Dz 13, 38-40)¹. Właśnie przez fakt ich przystąpienia do Chrystusa, wierzący stanowią nową grupę, nową strukturę, która przekracza ściśle granice żydowskiego świata religijnego i która zrodziła się po to, by wyjść poza jego ramy². Wynika stąd, że Jezus jako Mesjasz Izraela jest Tym, który gwarantuje kontynuację pomiędzy historią zbawienia przed Jego narodzeniem w Betlejem, a tą, która toczyła się po Wniebowstąpieniu. On jako Syn Boży (Łk 1, 35) jest Zbawicielem świata (Łk 2, 11. 31), a równocześnie jest tym, który określa cezurę pomiędzy tymi poszczególnymi częściami historii zbawienia i staje się też dla narodu Przymierza przedmiotem podziału i kryzysu w jego łonie, (Łk 2, 34; Dz 4, 11; 13, 45; 28, 22).

Właśnie dlatego, że chrześcijańskie zbawienie ma związek jedynie z nawróceniem i wiarą (15, 9b. 11a), także poganie stają się częścią Kościoła i mają w nim pełne prawa (Dz 15, 11). Zawsze wspomina się o nich jako o ludziach zbawionych (Łk 24, 46-47; Dz 26, 23), ale nie zastąpili oni Izraela, który nie zechciał przyjąć głoszonej ewangelii (Dz 13, 46; 18, 5; 28, 28). Odrzucenie ze strony Żydów stanowi jedynie historyczny powód rozpoczęcia głoszenia Dobrej Nowiny wśród pogan, a nie jest jego fundamentem teologicznym. To wyjście do pogan odbywa się z pełnym respektowaniem roli odegranej przez Izrael. Pomimo odrzucenia ewangelii, jest on nadal pierwszym narodem, którego dotyczyło Przymierze i nie traci prawa przynależenia do wspólnoty chrześcijańskiej, w której, kiedy pisze swój tekst ewangelista, obecni są przede wszystkim nawróceni poganie.

Nie jest ona instytucją, której cechą jest jedynie odłączenie się od Izraela i świata starotestamentowego, ani nie jest tą częścią wiernego Izraela, do której przyłączeni jedynie zostają poganie. Według Łukasza jest ona raczej ludem Bożym, w skład którego wchodzi

---

¹ F. BOVON, *Israel, die Kirche und die Völker im lukanischen Doppelwerk*, TLZ 108 (1983) 403-414, omawiając z socjologicznego punktu widzenia sytuację sekty wobec wspólnoty matki, podkreśla podział i oddzielenie pierwotnego Kościoła od judaizmu.

² H. FLENDER, *Heil und Geschichte in der Theologie des Lucas*, BeVT 41, München 1965, 106.

wierzący w Jezusa bez względu na to, czy pochodzą oni spośród Żydów czy spośród pogan. Pierwsi z nich jedynie widzą w tej nowej rzeczywistości realizację ich starotestamentowych oczekiwań, a wręcz przerost tych oczekiwań, drudzy natomiast otwierają się na Chrystusa bez konieczności poddania się kulturowym i religijnym warunkom właściwym narodowi izraelskiemu¹.

Zagadnienie, czy w Kościele tym istniały związki zależności pomiędzy przyjęciem wiary przez grupę żydowską i pogańską, wykracza poza tematykę naszych badań. Krytyką stanowiska Jervella zajęli się szczegółowo liczni autorzy². Z naszej strony dodamy jedynie, iż przekonani jesteśmy, że Łukasz traktuje wszelkie fakty z perspektywy historycznej. Przedstawia zachowanie Żydów wobec głoszonej Dobrej Nowiny oraz zachowanie pogan, którzy stają się częścią Kościoła. Nie zagłębia się natomiast w tę problematykę z teoretycznego punktu widzenia. Dla ewangelisty fundamentalnym faktem jest to, że wszystkie wydarzenia w początkach Kościoła realizowały się zgodnie z Pismem³.

3. Uściślić trzeba, że narastająca wrogość Żydów wobec Jezusa nie miała miejsca jedynie w Jerozolimie, ale także w diasporze: o ile wielu Żydów przyjęło wiarę⁴, to wielu także ją odrzuciło, a w każdym mieście głoszenie Dobrej Nowiny kończy się często wygnaniem misjonarzy z synagogi i ich prześladowaniem⁵. W drugiej części *Dziejów* Żydzi zaczynają być powoli traktowani jako grupy przeciwników i zdobywają wyraźnie znaczenie przeciwstawne⁶ chrześcijanom, nawet jeśli miano Żyd stosuje się nadal dla określenia postaci należących do narodu żydowskiego⁷, do którego kierowana jest

---

¹ MARSCHALL, *Acts*, 30.

² Por. WILSON, *Gentiles*, 227-233.

³ J. DUPONT, *La conclusion des Acts et son rapport à l'ensemble de l'ouvrage de Luc*, BETL 48 (1979) 403.

⁴ Por. Dz 13, 43; 14, 1; 16, 1; 17, 4. 12; 18, 8; 19, 1-9; 28, 23-24a.

⁵ Dz 13, 45. 50; 14, 2. 5. 19; 17, 5-9. 13-14; 18, 6-7. 12-17; 19, 8-9; 20, 3; 21, 27; 24, 19; por. 9, 20-25.

⁶ Dz 13, 45. 50; 14, 2. 4. 5; 17, 5; 18, 5-6. 12. 28; 19, 13; 20, 3. 19; 21, 11; 22, 30; 23, 12. 20. 27; 24, 9; 28, 19; por. 25, 24. Zauważa się, że jedynie okazjonalnie mowa jest o władzach żydowskich: arcykapłani wymienieni są w Dz 22, 30; 23, 14; 25, 2. 15, uczeni w Piśmie w 23, 9; starsi w 23, 14; 24, 1; 25, 15, faryzeusze i saduceusze w 23, 6. 7. 8. 9.

⁷ Dz 2, 5. 10; 10, 22; 16, 20; 18, 2. 14; 19, 17. 33; 24, 27; 25, 9. 10.

przede wszystkim misja apostołska¹, a także w liczbie zawsze określonej nazywa się tak też tych członków narodu izraelskiego, którzy przyjęli przesłanie chrześcijańskie².

Zacytowany pod koniec Dziejów (28, 26-27) fragment z Iz 6, 9-10 mówi o ostatecznym odrzuceniu ze strony narodu izraelskiego głoszonej ewangelii. Cytat ten dotyczy nie tylko Żydów w Rzymie, ale także Żydów w ogóle (w. 26a). Stanowią oni naród niezdolny ujrzeć, usłyszeć i zrozumieć w sercu, jak podkreśla się to w w. 27 wagi nowej rzeczywistości³. Wobec braku posłuchu wśród Żydów (w. 26a), w w. 28 Łukasz podkreśla posłuch wśród pogan: spójnik **καί** wzmacnia zaimek **οἱτοί** i czasownik **ἀκούσονται**, nadając temu wersetowi sens odmienności. Tekst określa więc, w odróżnieniu od Dz 7, 51-53, że oficjalnie zakończyła się misja wśród Żydów, nawet jeśli wśród nich nadal będzie dochodziło do pojedynczych nawróceń, jak mówi to tekst końcowy Dz 28, 30-31. W taki sposób Łukasz pragnie ukazać, że to Żydzi się sami wykluczyli z objawienia Jezusa Chrystusa, i że oni właśnie ponoszą pełną odpowiedzialność za przepaść pomiędzy chrześcijaństwem i judaizmem. Wierzący natomiast stanowią część projektu Bożego bez względu na ich etniczne pochodzenie i kulturę oraz są oni nowym ludem Bożym (Dz 3, 23; 15, 14; 18, 10).

Zauważa się, że judaizm odporny na wiarę i trzymający się sztywno swoich tradycji jest dla Łukasza narodem różniącym się i nie utożsamianym już z narodem Przymierza. W Dziejach więc ewangelista nie określa słowem Izrael ani wierzących Żydów ani nowej wspólnoty, ani też niewierzących Żydów⁴. Dla Łukasza więc Izrael jest jedynie historycznym ludem Bożym, przedmiotem miłosiernej miłości JHWH (Łk 1, 54), narodem wybranym (Dz 13, 17), narodem Przymierza (3, 25-26), wezwanym do opowiedzenia się po stronie Chrystusa (Łk 2, 34). Z tego też powodu Żydzi, którzy odrzucają wiarę nie są już przez ewangelistę uznawani za część biblijnego

---

¹ Dz 13, 5; 14, 1; 17, 1. 10. 17; 18, 19; 21, 21.

² 13, 43; 14, 1; 18, 4; 21, 20.

³ H. J. HAUSER, *Strukturen der Abschlusserzählung der Apostelgeschichte (Apg 28, 16-31)*, AnBib 86 (1979) 38.

⁴ W Dz 21, 28 to Żydzi sami określają się mianem Izraelitów, a nie jest to miano pochodzące od ewangelisty.

Izraela. Ale z drugiej strony prawdą jest też, że w stosunku do innych narodów mają oni pewien uprzywilejowany związek z narodem starotestamentowym i nie można ich oddzielać zupełnie od Izraela jako jednostki religijnej, która pełniła niezwykle szczególną rolę w Bożym projekcie zbawienia. Stąd też brak nawrócenia całego narodu żydowskiego stanowi dla ewangelisty pewną bolesną zagadkę. Ale też, jak już wcześniej wspomnieliśmy, pomimo oporu ze strony Żydów, Łukasz nigdy nie wydaje nad nimi ostatecznego sądu.

O ile w odróżnieniu do listów Pawła¹ w dziele Łukasza brakuje idei przyszelego nawrócenia Żydów², to jednak w Dz 28, 27c przy pomocy wyrażenia *καὶ ἰάσομαι*, w którym *καὶ* ma znaczenie współrzędne i mówi o przyszłości³, podkreśla wolę Boga ujrzenia nawrócenia Żydów, nawet jeśli wola ta okazała się niewystarczająca ze względu na ich zatwardziałość. W świetle finalnego wersetu Dziejów można stwierdzić jednak, że dla Łukasza Bóg nadal pozostaje obecny w judaizmie, nie rozpoznającym wypełnienia się zbawienia w nadejściu Jezusa Chrystusa⁴.

Świebodzin

KS. MIECZYŚLAW MIKOŁAJCZAK

ks. Bogdan Zbroja

POWSZECHNOŚĆ ZBAWIENIA W TRZECIEJ EWANGELII

Św. Łukasz jest często przedstawiany jako pionier otwarcia Kościoła na świat helleński. Jest to poniekąd słuszne stwierdzenie. Wielokrotnie, bowiem wyraża on swoją sympatię ku temu kręgowi osób wierzących w Chrystusa, które nie wywodzą swoich korzeni z ju-

---

¹ H. H. LANGKAMMER, *Bóg jako Ojciec w świetle Nowego Testamentu*, Radom 1999, 132.

² W. GRUNDMANN, *Das Evangelium nach Lukas*, THKNT, III, Berlin 1961, 290, widziały tę perspektywę w Łk 13, 35.

³ ZERWICK, *Graecitas Biblicae*, Roma 1969, 455. 461.

⁴ Por. H. H. LANGKAMMER, *U podstaw chrystologii Nowego Testamentu*, Wrocław 1976, 200-202.